

R.H. Murtazoyeva, A.A. Odilov,
A.A. Ermetov, K.D. Soipova

O'ZBEKISTON TARIXI

G3.3
M88

94

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA
O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI

MIRZO ULUG'BEK NOMIDAGI O'ZBEKISTON
MILLIY UNIVERSITETI

Tarix fakulteti
O'zbekiston tarixi kafedrası

O'ZBEKISTON TARIXI

*Respublika oliy o'quv yurtlari nomutaxassis yo'nalishlar
talabalari uchun darslik*

TOSHKENT – 2020
«DONISHMAND ZIYOSI»

UO'K 94(575.1)

KBK 63.35(O')

M 88

Tuzuvchi mualliflar: tarix fanlari doktori, professor R. H. Murtazayeva, tarix fanlari nomzodi, dotsent A. A. Odilov, tarix fanlari doktori, dotsent A. A. Ermetov, tarix fanlari nomzodi, dotsent K. D. Soipova.

Mas'ul muharrir:

R. H. Murtazayeva – tarix fanlari doktori, professor

Taqrizchilar:

A. S. Sagdullayev – O'zbekiston Respublikasi FA akademigi;

D. B. Bobojonova – tarix fanlari doktori, professor;

R. E. Holiqova – tarix fanlari doktori, professor.

Oliy o'quv yurtlari nomutaxassis **bakalavr bosqichi** talabalari uchun mo'ljallangan ushbu «O'zbekiston tarixi» darsligi mamlakatimizda eng qadimgi davrdan to hozirgi vaqtgacha sodir bo'lgan tarixiy jarayonlarni qamrab oladi. Mazkur darslik mustaqillik yillarida olib borilgan tadqiqotlarning umume'tirof etilgan natijalari bilan boyitilganligi, fan bo'yicha innovatsiyalarni o'quv jarayoniga joriy etilganligi bilan ilgari o'quv adabiyotlaridan farq qiladi.

Ushbu darslik bakalavr talabalarga mo'ljallangan bo'lishiga qaramasdan, undan magistrlar, tadqiqotchilar, o'qituvchilar va tarixchi-olimlar ham keng foydalanishlari mumkin. Darslik yuzasidan bildirilgan fikr-mulohazalar Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universiteti «O'zbekiston tarixi» kafedrasida qabul qilinadi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta-maxsus ta'lim vazirligining 2018-yil 14-iyundagi 531-sonli buyrug'iga asosan (5120301 – O'zbekiston tarixi) Oliy o'quv yurtlari talabalari uchun darslik sifatida tavsiya etilgan.

ISBN 978-9943-6446-5-6

© R. H. Murtazayeva, 2020
© «Donishmand ziyosi», 2020

KIRISH

Uch ming yillik davlatchilik tarixi, boy madaniyat va bebaho ma'naviyatiga ega, jahon sivilizatsiyasi, bashariyat taraqqiyotiga ulkan hissa qo'shgan o'zbek xalqi hayotida mustaqillik davri tom ma'noda ma'naviy yangilanish jabhasini boshlab berdi. O'zbekiston ijtimoiy-iqtisodiy hayotining barcha sohalarida amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlar, ma'naviy yangilanishlar bois mamlakatimiz XXI asrda milliy tiklanishdan milliy yuksalish tomon yo'l oldi.

Ta'kidlash lozimki, yurtimiz tarixini xolis va ilmiy jihatdan tadqiq etish, uni tahlil etishda birlamchi manbalarga tayanish, xalqimizning boy tarixiy o'tmishini keng xalq ommasiga tanishtirish masalasi Respublikamiz Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning qator nutq va asarlarida ham to'laqonli tarzda o'z aksini topmoqda.

O'zbekiston tarixi fani shu yurtda yashab o'tgan ajdodlarimiz madaniy merosi, ularning jahon sivilizatsiyasi taraqqiyotiga qo'shgan ulkan hissasini o'rganish, targ'ib etish hamda ta'lim-tarbiya sohasida undan keng foydalanish o'sib kelayotgan avlodni barkamol shaxs sifatida tarbiyalashda shubhasiz, muhim ahamiyat kasb etadi. Zero, ma'naviyatning asosi bo'lmish tarix – milliy g'urur va iftixor, vatanparvarlik tuyg'ularini yuksaltirishda, tarixiy xotira esa insonni o'zligini tanitishga, irodasini mustahkamlashga, uning dunyoqarashini kengaytirishga ko'mak beruvchi katta kuch bo'lib hisoblanadi.

Globalashuv asri bo'lgan – XXI asr bir tomondan umuminsoniy qadriyatlarni oldingi o'ringa chiqishi, intellektual salohiyat ijtimoiy hayot mezonini belgilovchi darajaga aylanishi, informatsion texnologiyalar taraqqiy etishi bilan izohlansa, ikkinchi tomondan umumjahon miqyosidagi ma'naviy tahdidlar, «ommaviy madaniyat»ni keng xalq ommasi, ayniqsa, yoshlar ongiga singdirish, ta'lim-tarbiya sohasida salbiy illatlarni ildiz otishiga sabab bo'layotgan asr bo'lib ham hisoblanadi. Shu bois ham davlatimiz rahbari Sh. Mirziyoyev bu masalaga global tarzda yondashib, BMT Bosh Assambleyasining 2017-yil sentabrda bo'lib o'tgan 72-sessiyasidagi nutqida alohida to'xtalib o'tgan edi.

Shuning uchun ham, hozirgi kunda o'sib kelayotgan avlod ongi va tafakkurini salbiy illatlardan himoya qilish ma'nosida ularda ma'naviy immunitetni hosil qilish, yoshlarni ajdodlarimizdan meros bo'lib qolgan azaliy qadriyatlar – ezgulik, odamiylik, bag'rikenglik, mehr-muhabbat, vatanparvarlik, yurtga sadoqat ruhini singdirishda tarix fanining o'rni beqiyos darajaga egadir. Aynan Vatan tarixini anglash orqali o'sib kelayotgan avlod nafaqat shonli o'tmish tarixini, balki istiqbolning tom mazmunini, uning mamlakatimiz istiqboliga qaratilgan davlatimiz siyosati mohiyatini yanada teran tushunib etadilar.

Mustaqillikning o'tgan yillarida respublika tarixchi olimlari tomonidan katta ahamiyatga molik, dolzarb mavzularga bag'ishlangan ilmiy tadqiqot ishlari amalga oshirildi, qator o'quv adabiyotlari, darslik, qo'llanma, monografiyalar chop etildi. Ta'kidlash joizki, hozirgi kunda ham xalqimiz tarixini xolis va ilmiy asnoda o'rganish jarayoni davom etmoqda.

Shubhasiz, yangi avlod adabiyotlari ham yuqorida ta'kidlangan mulohazalarga hamohang ravishda zamonaviy talablarga javob berishi darkor. Shuni alohida qayd etish lozimki, ta'lim tizimini sifat jihatidan takomillashuvi uchun unga avvalo ilm-fan yangiliklari, innovatsiyalarni kiritish lozim.

Oliy o'quv yurtlari bakalavriat bosqichida ta'lim olayotgan talabalar uchun havola etilayotgan mazkur darslik yuqorida qayd etilgan fikr-mulohazalarda ilgari surilgan masalalarni atroflicha o'zida jam etgan. Darslikni tayyorlash jarayonida qator arxeologik, antropologik, numizmatik materiallar, birlamchi tarixiy manbalar va O'zbekiston tarixining turli davrlariga oid so'nggi tadqiqotlar natijalaridan: dissertatsiyalar, monografiyalar, risolalar, darsliklar, o'quv qo'llanmalar, hujjat va materiallardan keng foydalanilgan.

Darslik O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining «Oliy va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi tizimi uchun o'quv adabiyotlarining yangi avlodini yaratish konsepsiyasi»da ilgari surilgan talablarga mos ravishda tayyorlangan. Mavzular Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi tomonidan nomutaxassis fakultetlar bakalavriat bosqichi talabalari uchun mo'ljallangan hamda shu yo'nalishda tasdiqlangan «O'zbekiston tarixi» namunaviy dasturi asosida yoritilgan.

Har bir mavzu so'nggida foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati, tayanch tushunchalar, savol va topshiriqlar berilgan.

1-mavzu. O'zbekiston tarixi fanining predmeti va obykti, uni o'rganishning nazariy-metodologik asoslari, manbalari va ahamiyati.

Reja:

1. O'zbekiston tarixi fanining fan sifatida tutgan o'rni. Uning o'rganish predmeti va obykti.
2. O'zbekiston tarixi fanining metodologik, ilmiy-nazariy asoslari, usullari va tamoyillari.
3. O'zbekiston tarixini o'rganishda manbalar va yordamchi fanlar.
4. O'zbekiston tarixini o'rganishning ahamiyati.

1. O'zbekiston tarixi fanining fan sifatida tutgan o'rni.

Uning o'rganish predmeti va obykti.

Tarix fani ijtimoiy taraqqiyot va o'tmishga oid har xil voqea-hodisalarning izchil rivojlanishi, ularning qachon, qayerda, qanday holatda yuz berganligi, insoniyatning paydo bo'lishi va uning tadrijiy-evolyutsion rivojlanish jarayoni va boshqalarni o'rganadi. Shuningdek, O'zbekiston tarixi umumjahon-insoniyat tarixining ajralmas qismi hisoblanib, u olamshumul voqeliklarga juda boy. O'zbekiston tarixi fani mana shu voqeliklarni boshidan kechirgan qadim va yaqin ajdodlarimizning hayoti qanday bo'lganligini, jahon tarixi taraqqiyotiga qo'shgan hissalarini xolisona va haqqoniy o'rganadi.

Ta'kidlash lozimki, tarixiy, milliy-madaniy, axloqiy va diniy qadriyatlarni o'rganish, tiklash va yangi asoslarda rivojlantirish – yoshlar, ta'lim va tarbiya tizimidagi talabalarning dunyoqarashida milliy g'urur hamda o'zlikni anglash, ular ongida vatanparvarlik, insonparvarlik g'oyalarini yanada mustahkamlash bugungi davr talabidir. Aynan shuning uchun ham, Oliy ta'lim tizimida «O'zbekiston tarixi» fanini har tomonlama hamda chuqur o'qitish maqsadida yangi avlod o'quv dasturlari, o'quv qo'llanmalar va darsliklar yaratilib, bu boradagi ilmiy tadqiqotlar natijalari o'quv jarayoniga joriy etilmoqda.

Tarixiy haqiqat to'la ro'yobga chiqishi, haqqoniy tarix yozilishida tarix fanining predmeti va obyktini to'g'ri belgilanishi o'ta muhim ahamiyatga ega. Chunki, O'zbekiston tarixi fani uchun ham boshqa barcha fanlar qatori predmet va obyekt masalasi asosiy masa-

la bo'lib hisoblanadi. Zero, fan uning o'rganish predmeti va obyektini aniq bo'lmasa, uning oldidagi vazifa noaniq bo'lib, maqsadga erishish mushkul bo'ladi. Bunday holat o'quv jarayoni samaradorligiga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi.

O'zbekiston tarixi fani boshqa ijtimoiy va tabiat fanlaridan farqli o'laroq mustaqil fan. Shuningdek, u barcha fanlar orasida alohida o'z o'rni va mavqega ega. U barcha fanlar tarixini ham o'z ichiga olgan holda ularning rivojiga katta ta'sir etadi. Bu uning o'rganish predmeti va obyektini hamda vazifasida to'la namoyon bo'lmog'i kerak. Tarix fani o'z xususiyatiga ko'ra, **birinchidan**, o'zining butun diqqat-e'tiborini faqat o'tmishga qaratadi, undan saboq beradi, xulosa chiqaradi, ajdodlarimizning moziyda qolgan hayot tarzini, ular yaratgan moddiy-madaniy, ma'naviy-mafkuraviy qadriyatlarni o'rganadi.

Ikkinchidan, O'zbekiston tarixi fani boshqa ijtimoiy fanlarga nisbatan ancha aniq fandır. U matematika usulidan keng foydalanadi. Tarixiy voqea va hodisalar qat'iy aniqlikda, davriy ketma-ketlik-xronologik asosda o'rganiladi. Shuningdek, tarixiy voqea va hodisalar, hujjat va dalillarning haqiqiy va haqiqiy emasligi, ular qachon, qayerda, qanday tarixiy muhit va sharoitlarda tarixan voqe' bo'lganligi aniqlanadi. Va nihoyat, bo'lib o'tgan voqeliklarning aniq sabab va oqibatlarini, shu bilan birga, ularning aniq shakl-shamoyillari va holati aniqlanadi.

Uchinchidan, O'zbekiston tarixi fani mamlakatimiz o'tmishidagi iqtisodiy-ijtimoiy hayotning ahvoli, rivojlanishi va tanazzulining sabab hamda oqibatlarini o'rganadi, ulardan kelajak uchun saboq va xulosa chiqaradi. Bu esa kelajak avlodlar uchun dasturilamal bo'ladi.

To'rtinchidan, O'zbekiston tarixi fani ko'p qirralik va xilma-xillik xususiyatiga ega. U jamiyat taraqqiyoti va inqirozlarining faqat bir tomoninigina emas, balki jamiyatning hamma tomonlarini uzviy o'zaro bog'liqlikda, bir butunlikda o'rganadi. O'zbekiston tarixi fani, O'zbekistonning o'tmishidagi va hozirgi hududida eng qadimgi davrlardan to hozirgacha kechgan voqeliklar, insoniyat hayoti, tabiat va jamiyat taraqqiyoti hamda tanazzulini tahlil qiladi. Uning o'rganish predmetiga esa, mana shu makondagi jamiki xilma-xil voqea va hodisalar, ulardagi umumiy aloqadorlik va yaxlit birlik hamda qonuniyatlar hodisasi va jarayonlar, umuman, xalq va insonning yaratuvchanlik faoliyati kiradi.

Bu o'rinda ta'kidlash lozimki, butun bir xalqlar, elatlar, millatlar va davlatlarga taalluqli bo'lgan murakkab ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy va ma-

daniy jarayonlar tarixda o'z aksini topadi. Tadqiqotchilarning e'tirof etishlaricha, inson har qanday tarixning predmeti hisoblanadi. Har bir voqea, hodisa inson (yoki uning bir guruhi-xalq) xatti-harakati, uning ko'zlagan ma'lum maqsadga intilishi jarayonida sodir bo'ladi. O'zbekiston tarixi fanining o'rganish makoni-obyekti O'zbekistonning tarixidir. Tarixiy obyekt (makon)ga nisbatan O'zbekiston tarixi fanining maqsadi, vazifasi, yo'nalishi va harakat (faoliyat) doirasi yoki chegarasi belgilanadi. Ma'lum bir ma'noda obyekt bilan predmet bir-biriga juda yaqin tushuncha bo'lsa-da, ular tarix fanida tutgan o'rni va vazifasi bilan farqlanadi.

Obyekt aniq tarixiy davr, makon, zamon va geografik mintaqaviy chegaralar, ma'lum bir xalq, millat, mamlakat tarixi bilan bog'liq bo'lib, ma'lum hudud doirasidagi voqea va hodisalarning bir butun va yaxlitlikda o'z ichiga oladi. Predmet esa mana shu bir butun obyekt ichidagi aniq siyosiy, tarixiy-madaniy, ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlardan iborat bo'ladi.

O'zbekiston tarixi fani fan sifatida ijtimoiy-siyosiy, umuminsoniy fan bo'lib, inson va millat o'z o'tmishini bilishi, o'zligini anglashi hamda kelajagini belgilashida asosiy dasturilamal hisoblanadi. Shu bilan birga, u ijtimoiy-siyosiy hayot sohasidagi yagona fan ham emas. Jamiyat, insoniyat va tabiatning o'tmishini o'rganuvchi boshqa soha fanlari ham bor. Masalan, arxeologiya, etnologiya, geologiya, antropologiya, demografiya, madaniyat, iqtisodiyot va boshqa fanlar shular jumlasidandir. Ammo, boshqa fanlarning hammasi ham, tabiat, jamiyat ham avvalo, katta tarixda aks etadi. Soha tarixi fanlari ham tarix fanining o'rganish obyekti va predmeti hisoblanadi.

Tarix fani boshqa, ayniqsa, ijtimoiy-gumanitar fanlari bilan mustahkam va uzviy aloqa birligida rivojlanadi. Shuning uchun ham, tarixchilar falsafani, adabiyot va tilni, dinshunoslikni va boshqa fanlarni bilmay turib, haqqoniy tarixni to'la yoritib berisholmaydi.

Shuni ham aytish lozimki, tarix bilan boshqa ijtimoiy-gumanitar fanlarning o'rganish obyekti bitta, ya'ni jamiyatdir. Predmeti esa inson va tabiatdir. Shuning uchun ham, boshqa fanlar tarix fani taraqqiyotiga, tarixiy haqiqatlarning ro'yobga chiqishiga bevosita yordam beradi. Shuningdek, tarix fani ham boshqa soha fanlari rivojiga katta ta'sir etadi. Ammo, shuni ham ta'kidlash joizki, tarix boshqa fanlarni, shuningdek ijtimoiy-gumanitar fanlarning ham tarixidir. Chunki, boshqa fanlarning hammasi ham tarix mahsulidir.

Qisqa qilib aytganda, tarix fani, ya'ni Vatan tarixi – millat va Vatan kelajagining ravnaq topishida muhim ahamiyatga ega. Masalaning mohiyati shundaki, **birinchidan**, ijtimoiy-gumanitar fanlarning rivojlanishi har jihatdan tarix fanining naqadar haqqoniy bo'lishiga bog'liqdir. Chunki, ular tarix bilan bevosita bog'liq. **Ikkinchidan**, Tarix falsafasi qanchalik to'la va ravon yuzaga chiqsa, boshqa ijtimoiy-gumanitar fanlarning mazmun va mohiyati hamda ta'sirchanligi ham shuncha yuksak darajada bo'ladi.

Tarix falsafasi deganda, tarix, ya'ni o'tmish tajribasi va sabog'idan to'g'ri xulosa chiqara olish tushuniladi. Boshqacha aytganda, o'tmish tarixga qarab, kelajakni his etish, ko'ra bilish va to'g'ri belgilay olish ham tarix falsafasini anglashni bildiradi.

Tadqiqotchilarning e'tirof etishlaricha, insonning shaxsiy manfaat va ehtiyojlari, qolaversa, uning qobiliyati, iste'dodi, voqealarni teran idrok etishi tarix falsafasini anglab yetishda muhim ahamiyat kasb etadi. Aynan shu nuqtai nazardan olib qaraganda, inson aql-idroki, uning tafakkur darajasi, hayotiy falsafasi, jamiyat taraqqiyoti yo'lidagi barcha sa'y-harakatlari va intilishlari ma'lum millat va jamiyat mentalitetini belgilab beradi. Mana shu mentalitet millat yoki xalqning umum-madaniy-ma'naviy darajasi, aql-idroki va tafakkur maydonining salohiyatiga qarab o'ziga xos mazmun-mohiyat kasb etadi. Tarix esa, ana shu o'ta murakkab, o'ta ziddiyatli, shu bilan birga nihoyatda qudratli ruhiyat orqali, faoliyat orqali xotiraga aylanadi. Nazarimizda, bu holat tarix falsafasini o'zida ifoda etadi.

2. O'zbekiston tarixi fanining metodologik ilmiy-nazariy asoslari, usullari va tamoyillari.

Har qanday fan kabi O'zbekiston tarixi fani ham o'zining metodologik ilmiy-nazariy asoslari va tamoyillariga ega. Bular O'zbekiston tarixi fanining asosini tashkil etib, uning rivojlanishi, jamiyat va millat manfaati yo'lidagi nufuzini ortib borishi uchun o'ta muhim ahamiyatga ega. Eng muhimi, ilmiy-nazariy tamoyillar Vatan tarixining haqqoniy yozilishi, tarixiy haqiqatni yuzaga chiqishiga xizmat qiladi.

Agar tarix insoniyat yashab rivojlanishi uchun ijtimoiy zaruriyat va ma'naviy-ma'rifiy ehtiyoj bo'lsa, tarix fani esa bu ehtiyojlarni ro'yobga chiqishi uchun ma'sul bo'lgan yuksak intellektual ilmiy-amaliy faoliyatdir. Buning samarali bo'lishi, ya'ni tarix fani rivojlanishida

metodologik ilmiy g'oya va nazariyalar hamda usul va uslubiy tamoyillarning ahamiyati benihoya kattadir. Chunki, bular tarixning mazmun va mohiyati hamda falsafasini chuqurroq ochib berishga, shuningdek tarix fanining maqsad va vazifasini to'laroq ro'yobga chiqishiga bevosita yordam beradi. Shuning uchun ham, O'zbekiston tarixi fanining metodologik ilmiy-nazariy asoslari, g'oya va ta'limotlari nimalardan iborat bo'lishi o'ta muhim masala hisoblanadi.

Mutaxassislarining fikricha, «tarix» moziyni o'rganish haqidagi fan bo'lib, ilmiy atama sifatida ikki o'zaro aloqadorlikdagi tushunchani ifodalaydi. Birinchidan, tarix jamiyat taraqqiyoti to'g'risidagi fan bo'lib, uning mavzuyi kishilik jamiyati o'tmishining, uning turli-tuman sohalardagi taraqqiyoti va o'zgarib borish jarayonini o'rganadigan fandır. Ikkinchidan, tarix bu insoniyat to'g'risidagi fan bo'lib, jamiyatning o'tmishini tadqiqot yo'li bilan aniqlab, o'tmishda inson tomonidan yaratilgan, inson zakovatining natijalari bo'lgan jarayonni tadqiq etish va bizgacha bo'lgan davrni o'rganib, kelajak avlodga yetkazadigan fandır.

Tarixshunoslikdan ma'lumki, tarixiy jarayon tarix qonunlari bilan asoslanadi. Tarix fanining asosiy tayanch tushunchasini tarixiy asos va tarixiy manba, tarixiy makon va tarixiy zamon tashkil etadi. Soha mutaxassislarining e'tirof etishlaricha, tarix fanini o'rganishdagi eng dolzarb muammo – bu tarixiy voqealik va tarixiy manbalar bo'lib, mana shu ikki muammoga tom ma'noda ilmiy yondashish tarix fanining nazariyasi va metodologiyasini aniqlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Chunonchi, har bir fanda bo'lganidek, tarix, jumladan O'zbekiston tarixi fanida ham o'zining nazariyasi va metodologiyasi mavjud. Nazariya – bu ilmiy bilimlar yig'indisi va boshqa fanlar bilan mavjud bo'lgan aloqadorlikni bilish jarayonidir.

Tarixchi olimlar butun insoniyat, millat, xalq va o'rganish obyektini (ma'lum mavzu) evolyutsiyasini, uning ma'no va mazmunini to'g'ri bilishi, tahlil qila olishi kerak. Agar tarix falsafasi tarixiy voqealıklar tahlilidan kelib chiqadigan haqiqat (xulosa)larning so'zdagi aniq ifodasi bo'lsa, tarix fani metodologiyasi mana shu tarixiy haqiqatlarni ro'yobga chiqishi – tarix haqiqiy yozilishi uchun birdan-bir to'g'ri yo'l ko'rsatuvchi dasturdir. Eng qisqa va tushunarlik qilib aytsek, umuman, metodologiya fanlarning fanidir.

Keyingi paytda O'zbekiston tarixi fani metodologiyasini yaratish imkoniyati paydo bo'ldi. Avvalo, metodologiya haqida to'xtalsak,

metodologiyaning lug'aviy ma'nosi grekcha «Metodos» va «Logos» degan ikki so'z birikmasidan iborat bo'lib, **metod, ya'ni, usul** – tadqiqot olib borish usuli (yo'li), nazariya, ta'limot, **logiya** esa **fan** deganidir. Demakki, metodologiya uslubiyat ilmiy tadqiqot olib borish yoki biror bir masalani ilmiy o'rganishning eng qulay usullari, eng to'g'ri va mukammal g'oyasi, nazariyasi va ta'limotlari majmuidan iborat bir butun fandir. Boshqa ma'noda esa, metodologiya ilmiy bilish yoki ma'lum bir ilmiy faoliyatni tashkil etish va amalga oshirishda qo'llaniladigan usullar haqidagi fandir. Demak, tarix fani metodologiyasi tarixni o'rganuvchi va o'qituvchilarni aniq maqsad sari to'g'ri yetaklaydi, ya'ni tarix haqqoniy yozilishi va o'rganilishiga yo'l-yo'riq ko'rsatadi.

Har qanday fanning metodologiyasi xususida so'z borar ekan, odatda, shu fanga xos metod (usul)lar majmui tushuniladi. Tarix fanini o'qitish metodologiyasi deganda bu yo'nalishdagi ilmiy bilimlarning tuzilishi va rivojlanishi, ularning natijalarini asoslash yo'llarini amaliyotda mazkur fanga xos bo'lgan ilmiy bilimlar mexanizmini samarali tatbiq etilishi tushuniladi. Tarix fani metodologiyasi deganda tarix fanlari doirasidagi ilmiy bilimlarning tuzilishi tamoyillariga, shakli va ilmiy jihatdan tarix fani doirasida qo'llaniladigan ta'limotiga aytiladi. O'zbekiston tarixi fanining fan sifatidagi nazariy-metodologik asoslari o'zida mazkur fanning qonuniyatlari va tamoyillarini, faqatgina shu fanga xos bo'lgan qat'iy tushunchalar majmui va bilish metodlarini o'z ichiga oladi.

Tarix fanining rivoji, uning metodologiyasi rivojiga bog'liq bo'lganidek, tarix fani metodologiyasi yuksak darajada takomil topishi tarix fani qay darajada ekanligiga ham bog'liq. Bu holdagi uzviy va ikki tomonlama, bog'liqlik har ikkala yo'nalishning umumiy qonuniyatidir. Mana shu o'zaro aloqadorlik qonuniyatini, mumtoz tarixshunosligimiz va hozirgi zamon sivilizatsion yondashuvlarga asoslangan holda O'zbekiston tarixi fani metodologiyasini quyidagi ikki qismga bo'lish tavsiya etiladi:

1. O'zbekiston tarixi fanining metodologik (uslubiy) ilmiy-nazariy, g'oyaviy-marfuraviy va falsafiy asoslari.

Bunga quyidagilar kiradi:

– din bilan dunyoviylik o'rtasida mo'tadil munosabat bo'lishi va dunyoviylik aslo dahriylik emasligi;

– tarixni milliy, umuminsoniy, muqaddas hodisa hamda qadriyat deb tushunmoq;

– tarixga hozirgi zamon sivilizatsiyasi nuqtai nazari va bag'rikenglik asosida yondashish;

– tarixiy taraqqiyot asosini evolyutsion – tadrijiy yo'l va islohotchilik tashkil etadi deb anglamoq;

– tarixga milliy mentalitet nuqtai nazaridan o'zgalari tarixiga hurmat ruhida murojaat etish;

– tarix, jamiyat va tabiat hamda insoniyat (barcha tarixiy voqelik va jarayonlar) dialektika (Gegel) hamda sinergetika (Prigojin) qonuniyatlari asoslarida rivojlanishi haqiqat ekanligi;

– tarix milliy va umuminsoniy xotira, millat va xalqlarning joni, tani hamda g'oyaviy-mafkuraviy muhofaza quroli ekanligi.

O'zbekiston tarixi fanining metodologik (uslubiy), ilmiy usul va tamoyillari. Ular quyidagilardan iborat:

– ilmiy xolislik (obyektivlik);

– tarixiy – tahliliylik;

– mantiqiy – uzviylik;

– borislik va xronologik izchillik;

– g'oyaviylik va vatanparvarlik;

– qiyoslash, kuzatish va umumiyashtirish;

– bahslashish, munozara yuritish va asoslab berish;

– matematik hisoblash;

– shakllash va modellashtirish;

– ayrimlikdan umumiylikka (induksiya) va umumiylikdan ayrim (juz'iy)likka (deduksiya);

– etnografiya, arxeologiya, antropologiya, geneologiya, matematika kabi ko'plab yordamchi fanlarning yutuqlari hamda usullaridan ham keng foydalanish.

Bizning tariximiz ham, jahon tarixi ham din (aniqrog'i dinlar) tarixi bilan uzviy bog'liq. Ijtimoiy hayotni dindand, dinni ijtimoiy hayotdan ajratib bo'lmaydi. Agar ajratilsa, tarixga ham, dinga ham mantiqqa ham zid bo'ladi. Ma'lumki, sovet tarix fani tarixni soxtalashtirdi, din ilmga zid, tarixiy taraqqiyotga to'sqinlik qiladi degan dahriylikka amal qildi. Tarix qanday bo'lsa, uni shundayligicha o'rganish ustuvor bo'lmog'i kerak. Shuning uchun ham, u din bilan mo'tadil, mutanosiblik asosida o'rganilmog'i hozir eng asosiy zaruriyat bo'lib turibdi. Bu esa, yosh-

larni har xil din niqobidagi dinga aloqasi bo'lmagan terroristik guruhlarga adashib kirib qolishlarining oldini oladi, shuningdek tariximizni haqqoniy va to'la yozilishiga imkon beradi.

Shu o'rinda Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev tomonidan ilgari surilgan va jahon hamjamiyatining yuksak e'tirofiga sazovor bo'lgan ijtimoiy hayot bobida «Ma'rifat va diniy bag'rikenglik» tamoyilini targ'ib etish ulkan ahamiyat kasb etadi.

Tarixiy-tanqidiylik tamoyili tariximizda qadimdan muarrixlar tomonidan qo'llanib kelingan eng qulay usul hisoblanadi. Bu usul tarixiy voqea va hodisalarning nechog'liq to'g'ri hamda noto'g'riligini aniqlashga, tarixni haqqoniy va to'g'ri yozilishiga yaqindan yordam beradi.

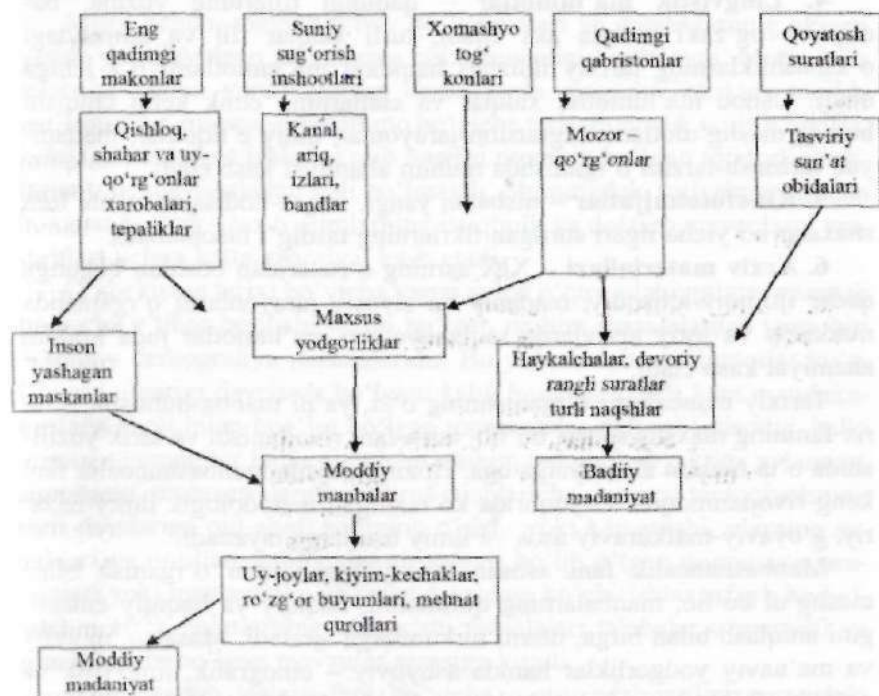
3. O'zbekiston tarixini o'rganishda manbalar va yordamchi fanlar.

O'zbekiston tarixi fani va tarixni o'rganishda manbalarning o'rni va ahamiyati behad katta. Shuning uchun ham, ular millat va xalqning ma'naviy-madaniy merosi, bebaho madaniy-tarixiy boyligi hisoblanib, maxsus hujjatxona (arxiv)larda, kutubxona va muzeylarda hamda oilaviy arxivlarda juda avaylab, ehtiyotkorlik bilan saqlanmoqda. Xalq og'zaki ijodi orqali tillardan tillarga meros bo'lib o'tib kelayotgan tarixiy voqea va hodisalar bayoni, avtor materiallar asosida bizagacha yyetib kelmoqda. Binobarin, aynan tarixiy manba va yodgorliklar orqaligina tarixni yoritish – tarixiy ma'lumotlarni, dalillarni olish orqali ularni qiyosiy solishtirish va tarixiy umumlashtirish, bo'lib o'tgan tarixiy-madaniy jarayonlar hamda voqea-hodisalarning sabablari va oqibatlarini, mazmun-mohiyatini tahlil qilish, tahlillar asosida esa ilmiy asoslangan xulosalar berish imkoniyatlari kengayadi. Oddiyroq qilib aytganda, ma'lum manbalar va ularni umumlashtirmasdan turib haqqoniy tarixni yaratish mumkin emas.

Tarixiy manbalar davr nuqtai nazaridan qadimiy va joriy (kundalik) ahamiyatga ega bo'ladi. Shuningdek, ular o'z mazmuni va mohiyatiga ko'ra birlamchi va ikkilamchi ahamiyat maqomiga ham egadirlar. Birlamchi manbaga tarixiy hujjatlarning asl nusxasi kiradi. Ikkilamchi manba deb esa, birlamchi manbalarning e'lon qilingan nusxalari, maqola va kitob holatiga keltirilganlariga aytiladi.

Tarixiy manbalarga qadimdan qolgan barcha narsalar, ya'ni, insoniyat qo'li va aql-zakovati bilan yaratilgan barcha moddiy madaniyat buyumlari va ashyolar, inshootlar, yozma yodgorliklar, urf-odatlar, an'analar, tillar kabilar kiradi. Zamonaviy adabiyotlarda O'zbekiston tarixini o'rganishning manbalari shartli ravishda quyidagi oltita guruhga bo'linadi:

1. Yozma manbalar – epigrafik yodgorliklar, ya'ni tosh, metall, suyak va sopolga bitilgan bitiklar, «Avesto», mixxat yozuvlar, qadimgi va o'rta asrlar mualliflarining xabarlari, graffitlar, ya'ni qo'l bilan binolar, metall buyumlar, idishlarda qoldirilgan izlar, papirus, pyergament va qog'ozlardagi qo'lyozmalar, chop etilgan materiallar.

Arxeologik yodgorliklar va moddiy manbalar turlari

2. Moddiy yoki arxeologik manbalar – arxeologik tadqiqotlar natijasida o‘rganiladigan mehnat va jangovar qurollar, hunarmandchilik buyumlari, idishlar, uy-ro‘zg‘or buyumlari, kiyimlar, chorvachilik anjomlari, tangalar, san‘at buyumlari, me‘morchilik inshootlari, uy-joy qoldiqlari, mudofaa inshootlari kabilardir. Moddiy manbalar yo-zuvsiz zamonlardagi tariximizni tiklash uchun ulkan ahamiyat kasb etadi.

3. Etnografik ma‘lumotlar – eng qadimgi davrdan boshlab so‘nggi o‘rta asrlarga qadar odamlarning yashash tarzi va turmushi, urf-odatlari va an‘analari, bayramlar va diniy e‘tiqodlar, xo‘jalik yuritish udumlari, ma‘lum qabilalar, elatlar va etnik guruhlariga xos bo‘lgan an‘analar haqida qimmatli ma‘lumotlar beradi.

4. Lingvistik ma‘lumotlar – qadimgi tillarning yozma, badiiy va og‘zaki nutqda aks etishi, turli xalqlar tili va lahjasidagi o‘xshashliklarning tarixiy ildizlari haqidagi ma‘lumotlarni o‘z ichiga oladi. Ushbu ma‘lumotlar xalqlar va elatlarning etnik kelib chiqishi hamda mashg‘ulotlari, migratsion jarayonlar, diniy e‘tiqodlar, madaniyat, turmush-tarzini o‘rganishda muhim ahamiyat kasb etadi.

5. Kinofotohujjatlar – nisbatan yangi, voqea-hodisalar va ma‘lum shaxslar bo‘yicha ilgari surilgan fikrlarning tasdig‘i hisoblanadi.

6. Arxiv materiallari – XIX asrning o‘rtalaridan boshlab bugunga qadar ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy va siyosiy jarayonlarni o‘rganishda markaziy va joriy arxivlarda saqlanayotgan ma‘lumotlar juda muhim ahamiyat kasb etadi.

Tarixiy manbalarni o‘rganishning o‘zi, ya‘ni manbashunoslik – tarix fanining maxsus sohasi bo‘lib, tarix fani rivojlanishi va tarix yozilishida o‘ta muhim ahamiyatga ega. Hozirgi paytda manbashunoslik fani keng rivojlanmoqda. U yuqorida ko‘rsatilgan metodologik ilmiy-nazariy, g‘oyaviy-mafkuraviy asos va ilmiy usullarga tayanadi.

Manbashunoslik fani asosan tarixiy manbalarni o‘rganish bilan mashg‘ul bo‘lib, manbalarning qimmatini, haqiqiy va haqiqiy emasligini aniqlash bilan birga, ularni turkumlarga ajratadi. Masalan, moddiy va ma‘naviy yodgorliklar hamda ashyoviy – etnografik, lingvistik va og‘zaki (folklor) manbalar shular jumlasidandir. Manbashunoslik manbalarni aniqlash va saralash, ularning ilmiy qimmatini belgilash, tahlil qilish, yaratilish tarixi, shart-sharoitini o‘rganish kabi sohalarga bo‘linadi.

Xulosa shuki, manbalar tarixiy jarayon va voqeliklarning o'zida real aks ettirgan bo'lib, tarixiylikning in'ikosi bo'lmog'i kerak. Mana shunda ularning tarixiy ahamiyati, tarixiy ekanligi yuqori bo'lib, tarixiy haqiqatning yuzaga chiqishiga yaqindan yordam beradi.

Ma'lumki, tarixni xalq yaratadi. Minglab yillar davomida yaratilgan ushbu tarixni o'qitish va o'rganishda yordamchi fanlarning ahamiyati beqiyosdir. Chunonchi, arxeologiya, etnografiya, antropologiya, numizmatika, lingvistika, tarixshunoslik, atamashunoslik, sotsiologiya, tarixiy demografiya, tarixiy geografiya, geopolitika, falsafa, o'lkashunoslik, kartografiya, iqtisod, madaniyatshunoslik, dinshunoslik kabi yo'nalishlar yordamchi fanlar jumlasidandir. Lekin, O'zbekiston tarixini yaratishda bir qator yordamchi fanlar ma'lumotlari olimlar e'tiboridan chetda qolmoqda.

Misol uchun, mavjud o'quv qo'llanmalari va darsliklarning aksariyatida yoritilayotgan mavzuning tarixshunosligi berilmaydi. Mutaxassis talabalar uchun yaratilayotgan darsliklarda qisqacha, ekskurs tarzida ma'lum davr, mavzu va muammo bo'yicha tarixshunoslik yoritib berilsa, kelajakda *tadqiqot ishlarini olib borishi mumkin bo'lgan iqtidorli yoshlarimiz uchun foydadan xoli bo'lmaydi*. Shuningdek, tarixshunoslikdan boxabar bo'lish – yosh olimlarning istiqbolli va dolzarb mavzularni tanlashlari uchun katta ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston tarixi bo'yicha yangi avlod o'quv adabiyotlarni yaratish bo'yicha e'tibor berilishi lozim bo'lgan muhim masalalardan yana biri – tarixiy demografiya masalalaridir. Bu yo'nalishda ma'lumotlar ko'p. Chunki, ilgari davrlarda bo'lgani kabi, bugungi kunda ham mamlakatimizda aholi bilan bog'liq bo'lgan muammolar nafaqat iqtisodiy, balki *ijtimoiy-gumanitar fanlarning ham muhim tadqiqot obyektiga aylangan*. Binobarin, mutaxassislarning e'tirof etishlaricha, jamiyat taraqqiyotining turli davrlariga oid aholi sonining o'sishi yoki kamayishi, ularning sabablari va omillari, tabiiy sharoit tufayli bo'lib o'tgan migratsiya jarayonlari yoki mustamlaka va sovet davridagi ko'chirishlar tufayli hududlardagi etnik holatlarning o'zgarishi masalalari talabalar o'rganishi va bilishi lozim bo'lgan mavzular sarasiga kiradi.

«O'zbekiston tarixi» fani bo'yicha o'quv adabiyotlari yaratishda tarixiy geografiya va toponimika masalalariga ham alohida e'tibor qaratish lozim bo'ladi. Maktab va o'rta maxsus ta'lim uchun yaratilgan ayrim darsliklarda xaritalar berilgan bo'lsa-da, oliy ta'lim adabiyotlari-

da bu narsa deyarli yo'q hisobi. Tarixiy geografiya va toponimika bilan bog'liq bo'lgan – tog'lar, daryolar, ko'llar, dasht hududlari, tekisliklar, voha va vodiylar, qadimgi makonlarning joylashuvi, hududlarning chegaralari, joy nomlari hamda ularning mazmun-mohiyati, kelib chiqishi kabi ko'plab masalalar bo'yicha ma'lumotlar olish talabalar bilimining yanada chuqurlashuviga keng imkoniyatlar yaratadi.

Shuningdek, geografik nomlar, ularning ma'lum xalqlar va elatlar yashaydigan hududlarda paydo bo'lganligi, bu jarayon tabiiy – geografik shart-sharoit, xo'jalik shakli, turmush-tarzi, urf-odat va an'analar bilan bog'liq bo'lganligi bois ham soha mutaxassislari tor yo'nalishli tadqiqotlarda tarixiy geografiya va toponimikani chetlab o'tisholmaydi.

Olimlarning e'tibor berishlari lozim bo'lgan yana bir muhim jihat – madaniy meros masalasidir. Chunki, o'z tarixini chuqur anglagan, o'rgangan va bilgan xalq yoki millat hech qachon o'zligini yo'qotmasligi barchaga ayon. Shuningdek, so'nggi yillarda xalqimizning o'z yurti madaniyati, qadriyatlari va madaniy merosiga bo'lgan munosabati tubdan o'zgardi. Aynan shuning uchun ham madaniy merosni targ'ib etish yoshlarimizda tarixiy ongning rivojlanishiga, o'z ajdodlarining qanday buyuk shaxslar bo'lganligini, mahalliy madaniyatning jahon sivilizatsiyada tutgan o'rnini anglab yetishlarida muhim ahamiyat kasb etadi. Ta'kidlash lozimki, madaniy taraqqiyot natijasi bo'lgan sivilizatsiya o'chog'larining paydo bo'lishi tasodifiy hol bo'lmasdan, ma'lum hududlar uchun xos bo'lgan qonuniyatlar asosida yuz byergan voqeilikdir. Madaniy mintaqalarning shakllanishida landshaft, xo'jalik yuritish usulari, aholi nufuzi, etnik-madaniy omillar, ehtiyojlar xilma-xilligi, ma'naviy omillar (din, axloq, til, an'analar, urf-odatlar) ishtirok etadi va ular turli madaniy mintaqalarda chuqur iz qoldiradi. Chunonchi, sivilizatsion taraqqiyot – ishlab chiqaruvchi xo'jaliklarning xilma-xilligi, rivojlanish darajasi, o'zaro aloqalar va munosabatlar hamda ijtimoiy-siyosiy vaziyatga bevosita bog'liqdir. Ushbu jarayonlarni bilish va his etish formatsion yondashuvlardan voz kechilgan bugungi kunda talabalarimiz uchun juda muhim masala hisoblanadi.

4. O'zbekiston tarixini o'qitishning ahamiyati.

Taraqqiy etgan millatlarning o'z tarixini yaxshi bilishi va qadrlashi, tarixiy yodgorlik va obidalarini e'zozlashi, ko'z qorachig'idek asrashining ko'pgina sabablari bor. Bu, eng avvalo, tarix insoniyat paydo

bo'lganidan to hozirgacha davom etib kelayotgan ijtimoiy jarayon oynasi ekanligi bilan bog'liqdir. Ikkinchidan esa, butun insoniyat shu tarixga qarab, o'z o'tmishi va borligini anglaydi, kelajak rejalarini belgilaydi. Boshqacha bir ma'noda tarix buyuk faylasuf va donishmanddir. Uning mana shu dono falsafasini to'g'ri anglagandagina, xalqlar o'z kelajagi uchun mustahkam poydevor yaratadi.

Nasroniy (xristian)lik falsafasi asoschisi A. Avgustian (354–430) hozirgi eramiz boshidayoq, ya'ni bundan bir ming olti yuz yil oldin tarixning xalq va millatning taqdirida tutajak o'rnini ko'rsatib, shunday degan edi: «G'aflatda yotgan xalqni uyg'otish uchun, avvalo, uning tarixini uyg'ot». XII asrning buyuk allomasi Shahobiddin Muhammad an-Nasaviy ham bu fikrni o'zining quyidagi sodda ko'ringan to'rtligida yanada teran ma'noda mana bunday bayon etadi:

Kimki tutmas qalbida tarixini,
U inson ham emas, olim ham emas.
Biroq kimki uqsa o'tmishini,
Ko'p boyitar o'z turmushini.

XXI asrga rivojlanishning zamonaviy taraqqiyot yo'li bilan kirib kelgan, boy madaniyati va bebaho ma'naviyatiga ega bo'lgan o'zbek xalqi o'zining ming yilliklar qa'riga kirib borgan tarixiy o'tmishi bilan alohida o'rin egallaydi. Hozirgi O'zbekiston Respublikasi hududlarida bo'lib o'tgan tarixiy-madaniy jarayonlar, ijtimoiy-iqtisodiy yuksalishlar, turli davrlarda xalq farovonligi va taraqqiyotini ko'zlab o'tkazilgan ko'plab islohotlar, shuningdek yuksalish va inqiroz holatlari, chet el bosqinchilariga qarshi ozodlik kurashlari yurtimizning serqirra va rang-barang tarixidan dalolat beradi. Shu bois ham, bu tarix eng qadimgi davrdan boshlab ko'p ming yillar davomida ajdodlarimiz va xalqimiz tarixi sifatida nafaqat o'zbekistonlik, balki xorij olimlari tomonidan ham tan olinib o'rganildi, tadqiq etildi va ayni paytda ham shu yo'nalishdagi ilmiy tadqiqotlar izchillik bilan davom etmoqda.

O'zbekiston davlat mustaqilligini qo'lga kiritgach, mustabid sovet davridagi tarixga munosabatdan farq qilgan holda, o'tmish tarixiga munosabat tubdan o'zgardi. Haqqoniy tarixni tadqiq etish boshlanib, avvalo, tarixni davrlashtirishdagi besh formatsiyali noilmiy «izm»lardan voz kechildi. Zero, tarix ijtimoiy-iqtisodiy formatsiyalar almashinuvi

bo'lmasdan, balki bir-birini almashtirib va to'ldirib turuvchi, ma'lum xalqlar va elatlar, etnik guruhlar tomonidan yaratilgan sivilizatsiyalar hosilasi hamda zanjiri ekanligi respublika olimlari tomonidan yaqindillik bilan e'tirof etildi.

Tarixning yaratuvchisi va ijodkori xalqdir. Bo'lib o'tgan tarixiy-madaniy jarayonlar, voqea va hodisalar, islohotlarni xalqsiz va tarixiy shaxslarsiz tasavvur etish aslo mumkin emas. Tarix – xalqning fikr hamda tafakkurining hosilasidir. Aynan shuning uchun ham, tarix – ibrat maktabi bo'lib, o'tmishda yo'l qo'yilgan nuqsonlarni anglash va ulardan tegishli saboq chiqarish, hushyorlik va ogohlikka, buzg'unchi g'oyalarga qarshi turishga undovchi, milliy birlik, hamkorlik va bag'rikenglikka chaqiruvchi beqiyos ahamiyatli maktabdir. Shundan kelib chiqib ta'kidlash lozimki, qadim o'tmish bilan bugungi kunning, o'tmish ajdodlarimiz bilan bugungi avlodlarimiz o'rtasidagi bog'liqlikni unutmasdan yanada mustahkamlash milliy taraqqiyotning asosiy kafolati hisoblanadi. Bunday bog'lanishda esa tarix asosiy ko'priklar vazifasini bajaradi.

Haqqoniy yozilgan Vatan tarixini o'rganish va o'qitish shuning uchun ham kerakki, u soxta tarixiy tushuncha va tarixiy xotirasizlikka barham beradi, milliy g'oya va mafkura takomillashuvini tezlashtiradi. Vatan tarixini o'qitish va o'rganish yana shuning uchun ham zarurki, xalqimiz undan ruhiy quvvat olib, dushmanga bosh egmaslik, qayta mustamlaka qopqoniga tushmaslik, boshqalarga bo'ysunmaslik, begona g'oya va mafkura hamda zug'umlar ta'siriga berilmaslik ma'naviyatiga ega bo'ladi. Tarixni mukammal bilish, uning mazmun va mohiyati, falsafasini teran anglash millat uchun yuksak fazilat hisoblanadi.

O'zbekiston tarixi fani oldida turgan asosiy vazifa quyidagilardan iboratdir: **birinchidan**, yoshlarga va bo'lajak mutaxassis kadrlarga chuqur milliy va umuminsoniy tarixiy, g'oyaviy-siyosiy, ilmiy-nazariy dunyoqarashni singdirish; **ikkinchidan**, yoshlarda milliy tafakkur, g'urur va o'zlikni, milliy vijdon va umuminsoniy barkamollikni tarbiyalash; **uchinchidan**, yoshlarda otashin vatanparvarlik va milliy jasoratni, millat va Vatanga sadoqatlikni rivojlantirish; **to'rtinchidan**, yoshlarga milliy va tarixiy qadriyatlarini e'zozlash, asrab-avaylash ruhini singdirish, ularda yuksak axloqiy fazilatlar (halollik, poklik, odillik, rostgo'ylik, mehnatsevarlik, kamtarinlik, imon va e'tiqodlik)ni tarbiyalash; **beshinchidan**, yoshlarni Vatan va xalq, millat, ota-ona, farzand,

tabiat va jamiyat oldidagi muqaddas burchlarni chuqur his etish va ularga sadoqatlik ruhida kamol toptirish.

2016-yildan boshlab O'zbekiston milliy tiklanishdan milliy yuksalish tomon yo'l oldi. Bunda Respublikamiz Prezidenti Sh. Mirziyoyev tomonidan ilgari surilgan, mamlakatni zamonaviy asnoda rivojlantirishga qaratilgan Harakatlar strategiyasida belgilangan ustuvor vazifalar katta ahamiyat kasb etmoqda.

O'zbekiston tarixi fani mana shu yuqoridagilar va bulardan boshqa o'zining xilma-xil imkoniyatlaridan kelib chiqib, komil insonni tarbiyalashga behad katta hissa qo'shadi. Vatan tarixining davlat boshqaruvi va qurilishida, jamiyat va insoniyat taraqqiyotida, millat va xalq hayotida tutgan o'rni hamda ahamiyati benihoya katta ekanligi qadim-qadimdan e'tirof etib kelinmoqda. Bunga tariximizning o'zi guvoh. Shuni alohida ta'kidlash kerakki, tarixning bu ajoyib xislati va tarbiyaviy ahamiyati, kuch-qudratini barchantiz teran his etishimiz va anglab etmog'imiz lozimdir.

Tayanch so'zlar

Fanning predmeti va obyekt, o'quv jarayoni, ijtimoiy fanlar, inson omili, millat o'tmishi, tarixiy makon, voqea-hodisalar, bog'liq fanlar, soha tarixi, inson va tabiat, millat tarixi, tarix falsafasi, o'tmish tajribasi, mentalitet, fan metodologiyasi, ilmiy-nazariy asoslar, usullar, tamoyillar, ijtimoiy zaruriyat, nazariya, o'rganish evolyutsiyasi, fan tamoyillari, sivilizatsion yondashuv, metodologiyaning tamoyillari, davrlashtirish, tarixiy manbalar, yozma manbalar, moddiy manbalar, etnografik ma'lumotlar, lingvistik ma'lumotlar, kinofotohujjatlar, arxiv manbalari, yordamchi fanlar, manbashunoslik, tarixiy geografiya, tarixiy demografiya, toponimika, madaniy meros, fanning ahamiyati va vazifalari.

Savol va topshiriqlar

1. O'zbekiston tarixi fanining fan sifatida tutgan o'rniga baho bering.
2. O'zbekiston tarixi fanining predmeti va obyekt haqida ma'lumot bering.
3. O'zbekiston tarixi fanining usullari va tamoyillari haqida nimalarni bilasiz?

MUNDARIJA

Kirish.....	3
1-mavzu. O'zbekiston tarixi fanining predmeti va ob'ekti, uni o'rganishning nazariy-metodologik asoslari, manbalari va ahamiyati	5
2-mavzu. Markaziy Osiyo – jahon sivilizatsiyasining ajralmas qismi.....	21
3-mavzu. O'zbek davlatchiligining shakllanishi va dastlabki taraqqiyot bosqichlari.....	74
4-mavzu. Ilk o'rta asrlarda o'zbek davlatchiligi: ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy, madaniy hayot	155
5-mavzu. IX–XII asrlarda o'zbek davlatchiligi. Ajdodlarimizning jahon sivilizatsiyasi taraqqiyotiga qo'shgan ulkan hissasi.....	192
6-mavzu. Mo'g'ullar istilosi va zulmiga qarshi kurash. Jaloliddin Manguberdi – mard va jasur ajdodimiz.....	291
7-mavzu. Amir Temur va Temuriylar davrida ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va madaniy hayot	333
8-mavzu. O'rta Osiyo hududlarining xonliklarga bo'linib ketishi, uning sabablari va oqibatlari.....	371
9-mavzu. O'zbek xonliklarining Rossiya imperiyasi tomonidan bosib olinishi. Mustamlakachilik zulmiga qarshi milliy-ozodlik harakati. Jadidchilik.....	441

10-mavzu. Turkistonda mustabid sovet hokimiyatining o'rnatilishi. Sovet hokimiyatining O'zbekistonda amalga oshirgan ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy siyosati..... 486

11-mavzu. O'zbekistonda sovet davlatining amalga oshirgan ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy siyosati va uning oqibatlari (1946–1991 yy.)..... 551

12-mavzu. O'zbekistonda davlat mustaqilligining qo'lga kiritilishi. Huquqiy demokratik davlat qurish va fuqarolik jamiyat asoslarini shakllantirish..... 590

13-mavzu. Mustaqillik yillarida O'zbekistondagi ijtimoiy-iqtisodiy, ma'naviy-madaniy taraqqiyot. O'zbekiston va jahon hamjamiyati..... 629